

**ЗА ИЗДИРВАНЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ
И СЛЕДСТВИЕТО СРЕЩУ УЧАСТНИЦИТЕ
В АРАБАКОНАШКИЯ ОБИР СПОРЕД НОВИ
ДОКУМЕНТИ ОТ ОСМАНСКИЯ АРХИВ В ИСТАНБУЛ**

Дора Чаушева

**ABOUT THE PURSUIT OF VASIL LEVSKI
AND THE INVESTIGATION AGAINST
THE PARTICIPANTS IN THE ROBBERY IN ARABAKONAK PASS
ACCORDING TO NEW DOCUMENTS
FROM THE OTTOMAN ARCHIVE IN ISTANBUL**

Dora Chausheva

Abstract: *On the basis of new evidence from documents, which was found in the Ottoman archives in Istanbul in 2018, this report searches for answers to questions like the following ones: Since when did the Ottoman authorities have information about the revolutionary deeds of Vasil Levski and about his leading role in the formation of the network of revolutionary committees? What physical evidence and documents of the revolutionary organization were seized by investigators? What do we know about the work of the Special Investigation Commission in Sofia, which was headed by Mazhar Pasha?*

Keywords: *Vasil Levski; revolutionary organization; committees; Ottoman archives; new documents.*

Интересът на изследователите към последните моменти от живота на Васил Левски никога не е стихвал през годините – още от 80-те години на XIX в., когато се появяват първите биографични очерци за Апостола, до наше време. Те присъстват в тематиката на дългогодишната работа на много историци като Димитър Страшимиров, Иван Унджиев, Александър Бурмов, Крумка Шарова, Николай Генчев, Дойно Дойнов, Цветана Павловска, Иван Стоянов, Огняна Маждракова, Пламен Митев, Кета Мирчева, Пламен Павлов, Иван Лалев. Продължават обаче да стоят все още много въпросителни около последното пътуване на Апостола от Южна България и пътя до Къкрина, последните писма и инструкции на Любен Каравелов и последвалите действия на Левски, посещението му в Ловеч и контактите с тамошните дейци, включително и с поп Кръстьо. Много важни са въпросите как е заловен Апостола, има ли предателство и кой го издава, откога и с каква информация за него е разполагала османската власт. Не по-маловажни са и тези, свързани с Арабаконашкия обир – доколко той е обоснован, какво е отношението на Левски към тази акция, организирана от Димитър Общи, как софийският окръжен управител Мазхар паша за кратко

време успява да разкрие революционните комитети в района, защо в процеса на разкрития са спрени арестите на дейци от установени вече комитети.

Някои от тези въпроси са още от времето на първите публикации в тогавашната преса (1873–1874 г.), на първите интерпретации и хипотези, някои дори противоречиви. Те добиват още по-широка популярност и предизвикват още по-голяма активност у пишещите след Освобождението, когато има вече изобилие и от мемоари на поборниците, но се появяват постепенно и най-ранните научни изследвания. Често интерпретирането им е по-скоро емоционално, а не толкова исторически аргументирано. През целия ХХ в., а и в първите две десетилетия на ХХІ в. предизвикателствата пред историците в България не намаляват.

Желанието да се разкрият всички тайни около удара, който претърпява комитетската организация, и особено около живота и съдбата на ръководителя ѝ нарастват в годините. Въпреки наличието на широка документална база, включваща и домашни¹, и чуждестранни² (вкл. османотурски)³ извори, поради нейната непълнота много често се използват и ненадеждни мемоарни източници, някои от които изключително късни, предадени през 2–3 поколения. Въпреки значителния обем исторически свидетелства в тези три групи документи, публикувани и в общ сборник през 2007 г.⁴, за изследователите продължава да има въпроси, на които не може да се даде аргументиран отговор. Затова откриването на всеки нов автентичен документ има своето значение за продължаване на историческите изследвания.

В това съобщение ще бъдат разгледани само няколко от посочените въпроси във връзка с новите документи от Османския архив в Истанбул, открити през 2018 г.⁵:

¹ Домашните извори са обект на множество публикации още от началото на ХХ век не само в научни издания, но и в множество популярни, периодични и др. Тук се имат предвид преди всичко научни сборници с документи и спомени [Вж.: **Архив на Възраждането...**, 1908; **Страшимиров, Д.** 1929; **Васил Левски – Документално...**, 1973; **Васил Левски. Документи...**, 2000; Васил Левски. Документи. 2009; **Каракостов, Ст.** 1940, следващи издания 1943, 1973, 1987; **Дойчев, Л.** 1943; **Дойчев, Л.** 1990].

² Най-пълното издание на чуждестранните документи е от 1992 г. и включва най-вече дипломатически доклади, сведения и др. [Вж.: **Българското национално-революционно движение...**, 1992].

³ След ранните преводи на такива документи, направени и частично публикувани в началните десетилетия на ХХ век от Диаманди Ихчиев, Васил Шанов, Владимир Тодоров-Хиндалов и Панчо Дорев, през 1952 г. под редакцията на Ал. Бурмов те са издадени с прецизирани преводи от Борис Недков, Васил Шанов и Петър Миятев в сборник [Вж.: **Васил Левски и неговите сподвижници...**, 1952, факсимилни 1972 и 1987]

⁴ Сборникът включва и уводни статии с важна информация за обхвата на документите, за издирването и публикуването на османтурските документи по следствието и процеса срещу Васил Левски [Вж.: **Левски пред съда на Портата...**, 2007].

⁵ Архивните материали са открити от Виктор Комбов – уредник в Национален музей „Васил Левски“ – Карлово по време на научна командировка в Истанбул през октомври 2018 г.

– откога и с каква информация разполагат османските власти за Васил Левски и неговата организаторска работа за изграждане на комитетска мрежа в Българско;

– коя е фотографията, по която е издирван Васил Левски, и кога снимката попада в ръцете на властта;

– с какви вещи и комитетски документи разполагат разследващите;

– какви са съставът и решенията на комисията, която създава Мазхар паша в София след завръщането си от Орхание и Тетевен, и защо в процеса на разследване арестите на установените вече революционни комитети са спрени?

Откритите нови документи от Виктор Комбов са от две колекции на фонд „Велико везирство“ в Османския архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция (Истанбул) – колекция „Канцелария за общи вилаетски дела“⁶ и колекция „Канцелария за важни дела“⁷. Без да се пренебрегват домашните извори по темата, тези документи са от изключително важно значение като произхождащи от различни нива на официалната османска администрация, както и от създадените временни комисии в София, на които са делегирани разследващи и съдебни функции. Те запълват част от празните в известния досега документален масив с открит за първи път протокол от смесената комисия в София, която от 31 октомври/12 ноември 1872 г. разпитва докараните от Орхание и Тетевен; нови документи от кореспонденцията между различните инстанции, имащи отношение към залавянето на издирваните за обира в Арабаконашкия проход и за революционна дейност преди изпращането от Цариград на специалната правителствена комисия; исторически извори с информация, с която разполагат властите в Дунавския вилает за дейността на Васил Левски и създадените от него комитети, вкл. негова снимка и заловени документи на революционната организация.

Документите бяха разчетени и преведени от доц. Стефан Андреев, проф. Иван Добрев и проф. Орлин Събев и публикувани през 2020 г.⁸.

Откога и каква информация имат османските власти за Васил Левски и неговата организаторска работа за изграждане на комитетска мрежа в Българско?

Във връзка с отговора на този въпрос особен интерес от новите архивни материали заслужава докладът от 16/28 септември 1872 г. на областния упра-

⁶ Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet – А.МКТ.УМ.

⁷ Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi – А.МКТ.МНМ.

⁸ Първата публикация на документите е в поредицата на ДА „Архиви“ *Известия на държавните архиви* [Вж.: **Чаушева, Д., В. Комбов** 2018]. Национален музей „Васил Левски“ прави и самостоятелно издание на документите, открити във фонд „Велико везирство“, колекция „Канцелария за общи вилаетски дела“. [Вж.: **Нови документи за издирването и...**, 2020]. Документите от фонд „Велико везирство“, колекция „Канцелария за важни дела“, се издават през 2020 г. в сборник заедно с други документи от Османския архив в Истанбул, издирени от Орлин Събев и Ашкян Коюнджу [Вж.: **По следите на Левски и БРЦК...**, 2020].

вители в Русе Ахмед Хамди паша до великия везир Мидхат паша [**По следите на Левски и БРЦК...**, 2020, с. 72–77]. Текстът по категоричен начин показва, че благодарение на разузнавателна и агентурна информация към този момент османските власти вече са разполагали с много подробни сведения за дейността на революционната организация отсам Дунав. Това е най-ранният към момента исторически документ, произхождащ от официалната османска власт, в който се посочва името на Васил Левски и то като водеща фигура в изграждането на комитетската мрежа, изпратен от БРЦК в Букурещ (**ил. 1.**) Той съдържа подробна информация за революционната организация в няколко аспекта:

– за изпращането на Васил Левски от БРЦК след Общото събрание в Букурещ и преминаването от Влашко през лятото на 1872 г. и за определянето на Ловеч за център и съставянето на комитет там от Левски, като са посочени имената на комитетските членове:

„Във връзка с изпълнението на това разпореждане Ловеч е бил определен за център, а лице на име Васил Левски, който е българин, родом от Пловдив⁹, но от известно време насам се намира във Влашко, е било изпратено и с негово съдействие е бил съставен комитет, в който влизат [следните лица] от Ловеч...“ [**По следите на Левски и БРЦК...**, 2020, с. 73];

– за свързаните с Централния комитет в Ловеч още комитети – в Севлиево, Плевен, Търново, Габрово, Орхание (дн. Ботевград), Троян, Тетевен, Гложене, Етрополе и Видраре, като са посочени и имената на техните „главатари“;

– за убийства, предприети от комитетски дейци през лятото на 1872 г. с цел събиране на парични средства за закупуване на оръжие или изпълняване на смъртно наказание за предателство, повечето известни като факти за изследователите от други извори: убийството в Орхание на наместника на ловешкия митрополит¹⁰; убийство в района на Търново на мъж, докато спи в къщата си¹¹; убийството на слугата на ловешкия чорбаджия Динчо Памукчията (Денчо Халача)¹²; още едно, досега неизвестно убийство в община Елена¹³; неизвестен досега опит за убийство или покушение срещу „Йованчо, наместник на ловешкия митрополит“¹⁴ [**По следите на Левски и БРЦК...**, 2020, с. 74].

От доклада на Ахмед Хамди паша се разбира, че към момента все още не са разкрити конкретните извършители на тези престъпления. Той е сериозно

⁹ В оригиналния текст на документа използваният израз е: fi'l-asl Filibe Bulgarından olub. Тъй като няма изрично уточнение, може да става дума както за самия град Пловдив, така и за Пловдивски окръг (санджак), който включва и родния град на Левски – Карлово.

¹⁰ **Дякон Паисий** – наместник на ловешкия митрополит Иларион, убит от Димитър Общи.

¹¹ Вероятно **Васил Козлев** в Лясковец, убит по решение на Лясковския комитет на 14 юли 1872 г.

¹² **Стойчо Гиргинов** – убит от Васил Левски и Вуто Ветов на 14 август 1872 г.

¹³ Нахия Елена.

¹⁴ Вероятно **Иван Чолака (Иванчо Владикин, Владиков)** – сестриник на Иларион Ловчански, откъдето получава и прякора си Иван Владикин.

обезпокоен от по-нататъшно разширяване на революционната организация и нейната дейност. За да се ограничи това, той предлага да се засили граничният контрол по Дунав и подсили бреговата охрана. Докладва, че вече е предприел и някои други мерки, като решение за назначаването на секретен служител, знаещ български език, под прикритието на „горски служител“ в Ловеч. Определеният за такъв Зия ефенди се предвижда да получава месечна заплата в размер на 700 гроша [**По следите на Левски и БРЦК...**, 2020, с. 75].

От текста на доклада става ясно още, че властта в Русе разполага и с оригинални документи на революционната организация, а преписи на преводите им на османотурски се изпращат до великия везир – програмата и устава на БРЦК и две окръжни комитетски писма, с които са набирани средства за организацията – от 10 март 1871 и 14 юни 1872 г.¹⁵. Преведени, текстовете на тези документи хвърлят допълнителна светлина за разследващите върху целите и задачите на организацията, а и за конкретните действия, които трябва да предприемат комитетите в Българско.

Докладът, изпратен до великия везир, е свидетелство за ефективната работа на османското разузнаване. Той категорично показва, че още в средата на м. септември 1872 г. вилаетското управление в Русе вече разполага с доста подробна информация за структурата, ръководните дейци и работата на комитетската мрежа – Вътрешната революционна организация (ВРО), а също и за водещата роля на Васил Левски в нея, специално изпратен от БРЦК. Това налага да се преосмисли утвърденото в българската историография становище, че османските власти получават информация за Васил Левски като за ръководител – „глава на бунтовниците“, както и за конкретната му дейност и създадените комитети, в резултат на разпитите на заловените участници в Арабаконашкия обир едва през втората половина на ноември и началото на декември 1872 г.

Доколко като сериозна се оценява ситуацията се потвърждава и в последваща заповед на великия везир Мидхат паша до управителя на Дунавския вилает от 25 септември/7 октомври 1872 г. [**По следите на Левски и БРЦК...**, 2020, с. 77–79]. В нея се подчертава необходимостта от разкриване на извършителите на споменатите убийства, дори и те да не са свързани с революционната дейност.

„Неотдавна революционно настроени [лица] са основали във Влашко организация, която нарекли Български таен комитет. Целта им е да внесат смут във вътрешните дела на България и да разбунтуват населението ѝ... Основният въпрос, на който трябва да се обърне внимание, е, че тези [комитетски дейци] са извършили според дефинициите на закона убийства в Ловеч и по други места и [затова] е необходимо при всяко положение убийствата им да

¹⁵ Програма и Устав на БРЦК и окръжни писма от 10 март 1871 и 14 юни 1872 г., преведени на османотурски, се съдържат във фонд „Велико везирство“, колекция „Канцелария за важни дела“: **ВОА, А. МКТ. МНМ, 442/41.1.** и **ВОА, А. МКТ. МНМ, 442/41.2.**

бъдат разкрити, като се проучат всички техни действия и местата, където са се намирали. Дори и тези убийства да не са пряко свързани с революционната дейност на комитета, последващи престъпления от този характер и липсата на наказание за онези, които са се осмелили да ги извършат, ще навреди на обществения ред“ [По следите на Левски и БРЦК..., 2020, с. 78].

Нарежда се и да бъде повишена бдителността по граничните пунктове, но искането за подсилване на бреговата охрана по Дунав не е удовлетворено с мотив, че предстои зимният сезон. На 28 септември/10 октомври 1872 г. Мидхат паша изпраща изложение и до Данъчното ведомство и главнокомандващия на армията за задълженията им по осъществяване на строг контрол на граничните и митническите пунктове. В него той уведомява главнокомандващия на армията, че се отчита настъпилото намаляване на бреговата охрана, но се предвижда да бъдат обсъдени евентуални мерки за подсилването ѝ [По следите на Левски и БРЦК..., 2020, с. 79–80].

От доклади и на окръжния управител в София Мазхар паша, и на управителя на Дунавския вилает в Русе Ахмед Хамди паша от края на ноември и началото на декември, съдържащи се в колекция „Канцелария за общи вилаетски дела“ [Нови документи за издирването и ..., 2020, с. 20–29, 31–33], се вижда, че сведенията от средата на септември напълно се потвърждават и по-късно през ноември 1872 г. – както за комитетската мрежа, така и за самия Васил Левски като ръководител на подготвяния бунт от създадената революционна организация.

Коя е фотографията, по която е издирван Васил Левски, и кога снимката му попада в ръцете на властта?

Сред откритите материали е фотография на Апостола, изключително важна, защото доказва по коя точно снимка е издирван Левски¹⁶. На нея той е представен в близък план. Заснет е седнал, от кръста нагоре, облечен в градско облекло – с колосан нагръдник, елече и сако. Вижда се и верижка на джобен часовник.

Несъмнено интерес представлява и следният текст на гърба на снимката – на османотурски, написан с черно мастило на седем реда, съдържащ информация за Васил Левски – родно място, възраст и физически белези:

*„Снимка на дякона Васил Левски от град Карлово.
Понастоящем майка му се намира в същия град.
Тъй като един зъб на горната му челюст*

¹⁶ По-подробно [Вж.: Чаушева, Д., В. Комбов 2019, 8–13]. При свое проучване в Османския архив на снимката попада и турският историк Дженгиз Йолджу и също я включва в своя публикация за Васил Левски, излязла в началото на 2019 г. с голямо закъснение, въпреки че е предадена в турското научно списание през 2015 г. В нея той прилага факсимиле на снимката (лице и гръб) и транслитерация на латиница на текста от гърба ѝ [Yolcu, C. 2015, S. 15–63].

*под мустака стърчи навън,
устната му е леко повдигната.
С риж мустак е, среден на ръст, със светлосини очи,
на 25–26 години“ [Чаушева, Д., В. Комбов 2019, с. 10] (ил. 2.)*

Изглежда, че от тази, запечатана от фотографа, допоясна фигура на Левски е направен и малкият портрет в елипсата, по който досега се смята, че Апостола е издирван от турската полиция. От снимката в елипса вероятно сам Апостола поръчва във фотоателието да му бъдат направени няколко броя. Към края на месец юни 1872 г. той пише до Олимпи Панов в Букурещ, че очаква да му бъдат изпратени портретите в Българско чрез Данаил Попов [Страшимиров, Д. 1929, с. 123]. В началото на август Левски се обръща с писмо и към самия Попов, но явно до залавянето в Къкрина не успява да ги получи [Страшимиров, Д. 1929, с. 146]. Вероятно по-късно – след залавянето или след смъртта му, Данаил Попов ги получава в Турно Мъгуреле и дава от тези портрети на Апостола в елипсата на Панайот Хитов и Кириак Цанков, изпраща и на Иван Драсов в Чехия, който, от своя страна, прави множество репродукции и ги изпраща на свои приятели в България. Така тази снимка на Левски става най-популярна сред съвременниците му. Тя е много подробно изследвана и описана от художника Жечко Попов¹⁷. Той е категоричен, че именно този е последният фотографски портрет на Васил Левски и по него го издирва турската полиция, но прави и следната уговорка: „...ако в цариградските архиви, където са оригиналните протоколи от съдебния процес, няма и по-късна снимка на Апостола“ [Попов, Ж. 1986, с. 119].

Тази фотография на Васил Левски вероятно е направена през периода май–юни 1872 г. в Букурещ, когато Апостола пребивава там във връзка с Общото събрание на Българския революционен централен комитет (БРЦК). Фотографското ателие не може да се установи – дали тя е правена, както и друга снимка на Васил Левски в ателието на Карол поп де Сатмари, или при друг фотограф. Наличието именно на тази снимка заедно с други документи, свързани с разследването след Арабаконашкия обир, а също и цитираният текст на гърба ѝ – описание на Васил Левски, много сходно с описанието, което Иван Фурнаджиев от Тетевенския комитет дава пред следствената комисия по време на разпит на 26 октомври 1872 г.¹⁸, доказват, че това е снимката, с която разполага турската власт по време на издирването на Апостола.

Остават обаче въпросите кога, къде и как тази негова фотография попада в ръцете на османските власти. Дали полицейските служби и тайни агенти

¹⁷ Дълги години **Жечко Попов** се занимава с изучаване и изследване на запазените снимки на Васил Левски. Най-подробно за посочената снимка, историята, запазените екземпляри, чертите на Апостола в нея [Вж.: **Попов, Ж.** 1986, 115–123].

¹⁸ Пълното описание на **Фурнаджиев** е: „Той е от Карлово. Променя всяка седмица името си. Със среден ръст е, светло-кестеняви мустаци, червендалесто лице и когато приказва, единът му зъб се показва малко навън, повдига малко устната си, а очите му са големи и пъстри“ [Вж.: **Левски пред съда на Портата...**, 2007, с. 113].

сами са успели да открият стъклото на този портрет на Васил Левски именно в Букурещ, кога и как, има ли съучастие на българи или румънци? Като се вземе предвид наличието именно на този фотографски портрет в османския архив, какъвто не е открит досега у никого от съвременниците на Васил Левски, а само този в овала, който имат Панайот Хитов, Кириак Цанков, Иван Драсов, може да се предполага, че той попада в ръцете на властите от архив на фотографското ателие в Букурещ, където е сниман. Кое е обаче ателието и кой фотографът, не може да се докаже на база на снимката, както и на няколкото известни екземпляра от тази в овала.

Като се знае, че разследващите разполагат с описанието на Иван Фурнаджиев преди залавянето на фотографското стъкло – разпитът му е на 26 октомври 1872 г., а първото споменаване на факта, че е заловен портрет на Васил Левски е в доклад на областния управител в Русе Ахмед Хамди паша до Великото везирство от 25 ноември/7 декември 1872 г. [**Нови документи за издирването и...**, 2020, с. 24], може да се направи извод, че въпросната снимка на Апостола попада в ръцете на властите в периода от края на октомври до преди 25 ноември 1872 г. Доскоро се смяташе, че снимката попада в ръцете на издирващите не по-късно от 29 ноември, когато за изпратената снимка на Апостола от правителството до пловдивския мютесариф пише Найден Геров в свой доклад до посланика в Цариград Н. П. Игнатиев [**Левски пред съда на Портата...**, 2007, с. 300]. Не е известно и къде и кога е написан текстът върху гърба на снимката. Върху гърба на всяко от изпратените копия в двата вилаета – Дунавския и Одринския, ли е било изписано описанието на Апостола? На всички тези въпроси може да се даде категоричен отговор единствено при откриването на нови исторически извори, които да допълнят сега съществуващата документална база.

С какви вещи и комитетски документи разполагат разследващите?

Част от отговорите на тези въпроси се съдържат в няколко от новооткритите документи.

За иззетите веществени доказателства от участниците в Арабаконашкия обир и от други заловени вече комитетски дейци най-подробни данни съдържа списък, който е приложен към доклада на управителя на Дунавския вилает Ахмед Хамди паша до великия везир от 25 ноември/7 декември 1872 г.¹⁹. Става ясно, че те са предадени в софийската полиция от страна на специалната комисия, с изключение на коня на Димитър Общи, с пояснение, че е продаден за 350 гроша. Иззетото въоръжение възлиза общо на 86 броя различни видове огнестрелно оръжие и 6 броя хладно оръжие. От Димитър Общи са иззети украсена сабя и новопроизведена пушка с жило, а от хаджи Станьо Врабевски от Тетевен – повече от 40 броя оръжия. В списъка са имената на Цветко

¹⁹ Докладната е един от най-подробните документи от кореспонденцията между Дунавския валия и великия везир в процеса на разследване на Арабаконашкия обир [Вж.: **Нови документи за издирването и...**, 2020, с. 23–26].

Вълчев-Ханджията от Правец, братята чорбаджи Патьо, Фильо и Йосиф Поппетрови от Видраре и др., повечето видни и заможни жители на тези селища, ангажирани с комитетската дейност. Описани са и други вещи – барутници, чанти, патрондаши, дрехи, сандък с книги и други²⁰.

В самия доклад на областния управител в Русе Ахмед Хамди паша от 25 ноември/7 декември 1872 г. става дума, че разследващите разполагат с оригинални документи на революционната организация – устав на БРЦК, квитанции за събирани суми – празни и попълнени от комитета в Тетевен, окръжно писмо на БРЦК от 14 юни 1872 г. – оригинал (печатно) и превод на османотурски. Документите, необходими за воденето на следствието, са запазени в София, а по един екземпляр от печатните е изпратен до дунавския валия, а чрез него и до великия везир. Сред откритите в Османския архив материали са и преводи на османотурски на посочените вече комитетски документи – Устав на БРЦК, окръжните писма на БРЦК от 14 юни 1872 и от 10 март 1871 г.²¹

В същия доклад присъства текст и за две заловени писма до Васил Левски: *„Става ясно, че споменатият Васил Левски е изпратен от комитетския център. В едното от двете писма, които по подходящ начин са били взети от ръцете на преносителя и като са им били направени преписи, са му били върнати, се изразява съжаление за залавянето на Димитър, втория главатар на бунта по тези места, хванат в Орхание. Подразбира се също за намерението с внезапно нападение задържаните разбойници да бъдат освободени от ареста, ако властите подходят към тях като към комити, а да не се предприема нищо, ако те гледат на тях като на крадци. В подобното второ писмо се подхвърлят някакви насърчителни слова и се заявява, че там бунтът трябва да избухне колкото е възможно по-скоро и че те ще получат помощ от Влашко, Сръбско и Черна гора“* [Нови документи за издирването и..., 2020, с. 24–25].

От цитираното в доклада съдържание на писмата може да се направи категорично заключение, че става дума за двете последни писма от Любен Каравелов и Тодор Пеев до Васил Левски от 30 октомври и 2 ноември 1872 г., получени от Апостола, както е установено, с голямо закъснение.

Ако за заловената снимка отдавна разполагаме с исторически документи и се предполагаше, че това е снимката от 1872 г. в елипса, а сега се открива самата фотография, която не познаваме в този ѝ вид, то за залавянето на двете писма от страна на османските власти информацията се среща за първи път.

²⁰ Пълният текст на списъка вж.: [Нови документи за издирването и..., 2020, с. 26–29].

²¹ Всички комитетски документи – и оригиналите на посочените в докладната на валията в Русе, и преводите на османотурски – се намират в различни архивни единици на двете колекции на фонд „Велико везирство“ – „Канцелария за общи вилаетски дела“ и „Канцелария за важни дела“. Всички те са публикувани като факсимилета в двете издания: [Нови документи за издирването и..., 2020] и [По следите на Левски и БРЦК..., 2020].

Този текст е необходимо да се анализира задълбочено от изследователите във връзка с цялата информация за куриерите на вътрешната организация, тайната поща и пренасянето на тези писма по куриерските канали докато стигнат до Васил Левски, като се има предвид и създалата се по това време атмосфера на страх и съмнения и в Ловеч, и по другите комитетски центрове, за да се отговори на въпроса, властите сами чрез своето разследване ли стигат до тези писма, или има предателство отвътре.

Какви са съставът и решенията на комисията, която създава Мазхар паша в София след завръщането си от Орхание и Тетевен и защо в процеса на разследване арестите на членове на установените вече революционни комитети са спрени?

Протокол на специалната смесена комисия в София под ръководството на Мазхар паша за първи път се открива. Документът е от 1/13 ноември 1872 г. и представя резултатите от следствието (ил. 3.)²². След завръщането си от Орхание в края на м. октомври 1872 г. софийският окръжен управител Мазхар паша създава в София смесена комисия, която разпитва всички задържани до момента. Посочва се, че от заловените участници в обира на хазната и членове на революционни комитети 4–5 души заслужават смъртни присъди [**Нови документи за издирването и...**, 2020, с. 16]. Такива е известно, че по-нататък в процеса няма потвърдени, с изключение на присъдата на Димитър Общи. Интерес представлява и съставът на комисията, подписала протокола. Той става за първи път известен. Включва 16 представители на османската власт, трима българи и един евреин, подписали протокола с личните си печати. Дълги години за сформирването и действията на такава комисия в София на окръжно ниво се правеха изводи преди всичко на базата на отделни текстове от по-късните разпити на разследваните и индиректно от други документи²³. С откриването на този протокол категорично се доказва създаването и действието ѝ, както и нейният състав.

Този протокол и посочените по-горе доклади на Мазхар паша и Хамди паша съдържат и безспорно изяснени за историческата наука факти – за лицата, заловени към момента на преписката и техния социален статус, за привлечените в района на Димитър Общи до 500 души. Има данни и за такива, които са се уплашили или се разкайват, унищожават документи, каквито са имали у тях, и се укриват. Интерес представлява заявеното от страна на софийския окръжен управител по отношение на големия брой заловени, доколкото да продължават арестите и желанието му да получи съответно разпореждане [**Нови документи за издирването и...**, 2020, с. 21–22]. И тук възниква въпросът защо при така подробната агентурна информация, с която разполагат

²² Пълният текст и факсимиле на документа е публикуван за първи път в: [**Нови документи за издирването и...**, 2020, 16–19 и с. 39].

²³ Едно от последните, но много подробно изследване по тази тема е на проф. Крумка Шарова [Вж.: **Шарова, К.** 2007].

и в Русе, и в Цариград, а преди това и в Ловеч, още от средата на м. септември, разследващите под ръководството на Мазхар паша ограничават в края на м. ноември 1872 г. кръга на арестуваните? Защо още преди обира, след като имат информация за структурата, за плановете и намеренията, за ръководните фигури в нея, не са извършени необходимите арести, за да се предотврати по-нататъшното им действие или пък съзнателно се изчаква, за да проследят действията на бунтовниците докрай, а защо не и да се търси в тях задкулиската намеса на Русия? Може да се зададе и въпросът доколко Мазхар паша като окръжен управител в София има тази подробна информация към момента на обира и през октомври, когато той издирва извършителите му. Не са ли самите османски власти изненадани от широкия обхват на организацията, която се оказва, че е възникнала и действа пред очите им, поради което те решават да прикрият мащабите на конспиративната комитетска мрежа?

Интерес в този аспект представлява и отговорът от Великото везирство до дунавския валия Ахмед Хамди паша от 2/14 декември 1872 г. В него се дават указания да се разпитат заловените вече повече от 50 души – главатари и членове на организацията, без да се вдига много шум. Искане се и максимално бързо „още преди да е настанало утрото“ те да „положат подпис под големите си злодеяния, за извършването на които те си признават и към които са съпричастни“, а също и техните подписи „да бъдат заверени и от споменатата комисия“ [Нови документи за издирването и..., 2020, с. 31]. Цитираният текст показва, че действително централната власт не желае да се разширява кръгът на арестуваните и цели да се приключат разпитите им максимално бързо. В същото време се дават указания да продължи издирването на „единия от зловердите главатари, Васил Левски“ и се отбелязва, че много се държи на неговото залавяне. Трябва да се положат усилия той да бъде заловен преди да избяга зад граница, като се оценява значението на шпионско-следователската работа и се одобряват специални и допълнителни средства за тайните агенти [Нови документи за издирването и..., 2020, с. 32]. При задълбочено изследване на новите архивни материали могат да се открият още факти, подкрепящи тези становища, без да се пренебрегва и значението, което имат за развитието и приключването на процеса в София и вътрешните политически борби в империята, и тогавашната балканска и европейска политическа действителност [Левски пред съда на Портата..., 2007, с. 9].

Цитираните и анализирани тук документи за издирването и залавянето на участниците в Арабаконашкия обир и на самия Васил Левски, открити в Османския архив в Истанбул през 2018 г., са важни и със съвсем новите данни, които съдържат, и с допълващите факти по някои въпроси, за които са съществували вече известни, но недостатъчни автентични източници. Надявам се, без да се приемат като някаква сензация, те да бъдат предмет на задълбочен анализ и коментар от страна на българските историци.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Архивни източници / Archival sources

Османски архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция – Истанбул – ВОА, А.МКТ. УМ, 1241/11.

Османски архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция – Истанбул – ВОА, А.МКТ.МНМ, 442/41, 443/23, 443/46, 449/12.

Публикации / Publications

Архив на Възраждането..., 1908 – Архив на Възраждането. Т. 1 Документи по политическото възраждане. Под ред. на Димитър Страшимиров. София, 1908. [Arhiv na Vazrazhdaneto. T. 1 Dokumenti po politicheskoto vazrazhdane. Pod red. na Dimitar Strashimirov. Sofia, 1908.]

Българското национално-революционно движение..., 1992 – Българското национално-революционно движение 1868–1874. Чуждестранни документи. Под ред. на Крумка Шарова и Дойно Дойнов. Т. 2. (1872–1874). София, 1992. [Balgarskoto natsionalno-revoluyutsionno dvizhenie 1868–1874. Chuzhdestranni dokumenti. Pod red. na Krumka Sharova i Doyno Doynov. T. 2. (1872–1874). Sofia, 1992.]

Васил Левски. Документи. 2000 – Васил Левски. Документи. Автографи, диктувани текстове, документи, съставени с участието на Левски, преписи, фотокопия, публикации и снимки. В два тома. Т. 1. Факсимилно издание на документите. Съст. Крумка Шарова и др. София, 2000. [Vasil Levski. Dokumenti. Avtografi, diktuvani tekstove, dokumenti, sastaveni s uchastieto na Levski, prepisi, fotokopiya, publikatsii i snimki. V dva toma. T. 1. Faksimilno izdanie na dokumentite. Sast. Krumka Sharova i dr. Sofia, 2000.]

Васил Левски. Документи. 2009 – Васил Левски. Документи. Автографи, диктувани текстове, документи, съставени с участието на Левски, преписи, фотокопия, публикации и снимки. В два тома. Т. 2. Автентичен текст. Исторически коментар. Съст. Крумка Шарова и др. София, 2009. [Vasil Levski. Dokumenti. Avtografi, diktuvani tekstove, dokumenti, sastaveni s uchastieto na Levski, prepisi, fotokopiya, publikatsii i snimki. V dva toma. T. 2. Avtenticen tekst. Istoricheski komentar. Sast. Krumka Sharova i dr. Sofia, 2009.]

Васил Левски – Документално..., 1973 – Васил Левски – Документално наследство. Съст. Кирила Възвзова-Каратеодорова, Николай Генчев и др. София, 1973. [Vasil Levski – Dokumentalno nasledstvo. Sast. Kirila Vazvazova-Karateodorova, Nikolay Genchev i dr. Sofia, 1973.]

Васил Левски и неговите сподвижници..., 1952. – Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд. Документи из турските архиви. Ред. Александър Бурмов. София, 1952. [Vasil Levski i negovite spodvizhnitsi pred turskiya sad. Dokumenti iz turskite arhivi. Red. Aleksandar Burmov. Sofia, 1952.]

Дойчев, Л. 1943 – Любомир Дойчев. Левски в светлина. Лични спомени и отзвuci от спомени. Извори за биография. София, 1943. [Lyubomir Doychev. Levski v svetlina. Lichni spomeni i otzvuksi ot spomeni. Izvori za biografia. Sofia, 1943.]

Дойчев, Л. 1990 – Любомир Дойчев. Спомени за Левски. София, 1990. [Lyubomir Doychev Spomeni za Levski. Sofia, 1990.]

Каракостов, С. 1940 – Стефан Каракостов. Васил Левски в спомените на съвременниците си. София, 1940. [Stefan Karakostov. Vasil Levski v spomenite na savremennitsite si. Sofia, 1940]

Левски пред съда на Портата..., 2007. – Левски пред съда на Портата. Процесът в София 1872–1873 г. в османотурски, дипломатически документи и домашни извори. Съст., ред. Дойно Дойнов, Огняна Маждракова-Чавдарова. София, 2007. [Levski pred sada na Portata. Protsesat v Sofia 1872–1873 g. v osmanoturski, diplomaticheski dokumenti i domashni izvori. Sast., red. Doyno Doynov, Ogniana Mazhdrakova-Chavdarova. Sofia, 2007.]

Митев, П. 2017 – Пламен Митев. Васил Левски и комитетското дело 1871–1872 г. Историографски проблеми. В: Васил Левски и Вътрешната революционна организация в борбата за национално освобождение. Сборник с материали от национална научна конференция, Карлово 22–23 юни 2017 г. София, 2017, 7–20. [Plamen Mitev. Vasil Levski i komitetskoto delo 1871–1872 g. Istoriografski problemi. V: Vasil Levski i Vatrashnata revolyutsionna organizatsiya v borbata za natsionalno osvobozhdenie. Sbornik s materialii ot natsionalna nauchna konferentsiya, Karlovo 22–23 yuni 2017 g. Sofia, 2017, 7–20.]

Нови документи за издирването и..., 2020 – Нови документи за издирването и следствието срещу Васил Левски и участниците в Арабаконашкия обир. Съст. Дора Чаушева, Виктор Комбов. София, 2020. [Sast. Dora Chausheva, Viktor Kombov. Novi dokumenti za izdirvaneto i sledstviето sreshtu Vasil Levski i uchastnitsite v Arabakonashkia obir. Sast. Sofia, 2020.]

Попов, Ж. 1986 – Жечко Попов. Без сън, без покой. Книга за Васил Левски. София, 1986. [Zhechko Popov. Bez san, bez pokey. Kniga za Vasil Levski. Sofia, 1986.]

По следите на Левски и БРЦК..., 2020 – По следите на Левски и БРЦК. Нови османски документи. Съст. и превод Орлин Събев. София, 2020. [Po sledite na Levski i BRTsK. Novi osmanski dokumenti. Sast. i prevod Orlin Sabev. Sofia, 2020.]

Страшимиров, Д. 1929 – Димитър Страшимиров. Съст. Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. 1. Извори. София, 1929. [Dimitar Strashimirov. Sast. Vasil Levski. Zhivot, dela, izvori. T. 1. Izvori. Sofia, 1929.]

Чаушева, Д., В. Комбов, 2019 – Дора Чаушева, Виктор Комбов. Неизвестен досега портрет на Апостола в Османския архив в Истанбул. – История, 2019, 1, 8–13. [Dora Chausheva, Viktor Kombov. Neizvesten dosega portret na Apostola v Osmanskia arhiv v Istanbul. – Istoria, 2019, 1, 8–13.]

Чаушева, Д., В. Комбов, 2018 – Дора Чаушева, В. Комбов. Нови документи за следствието срещу участниците в Арабаконашкия обир и издирването на Васил Левски. – Известия на държавните архиви, 115–116, 2018, 146–187. [Dora Chausheva, Viktor Kombov. Novi dokumenti za sledstviето sreshtu uchastnitsite v Arabakonashkiya obir i izdirvaneto na Vasil Levski. – Izvestia na darzhavnite arhivi, 115–116, 2018, 146–187.]

Шарова, К. 2007 – Крумка Шарова. БРЦК и процесът след Арабаконашкото нападение 1872–1873 г. София, 2007. [Krumka Sharova. BRTsK i protsesat sled Arabakonashkoto napadenie 1872–1873 g. Sofia, 2007.]

Yolcu, C. 2015 – Cengiz Yolcu. “Bulgar Fesad Komitesi Reisi” Vasil Levski’nin Eylemleri ve Mahkemede Verdiği İfade Üzerine Bir Değerlendirme. – Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi: 2015–1 Sayı: 27. Sofia, 15–63.

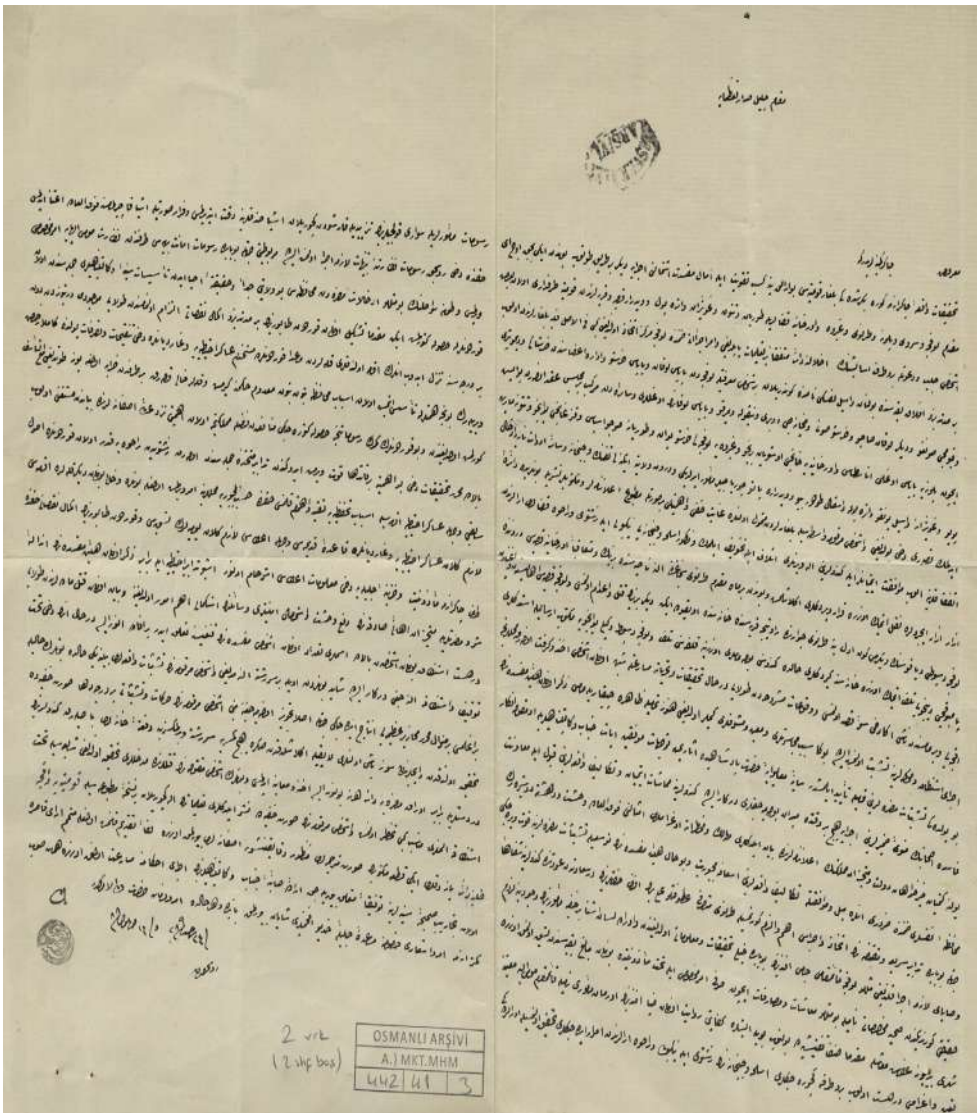
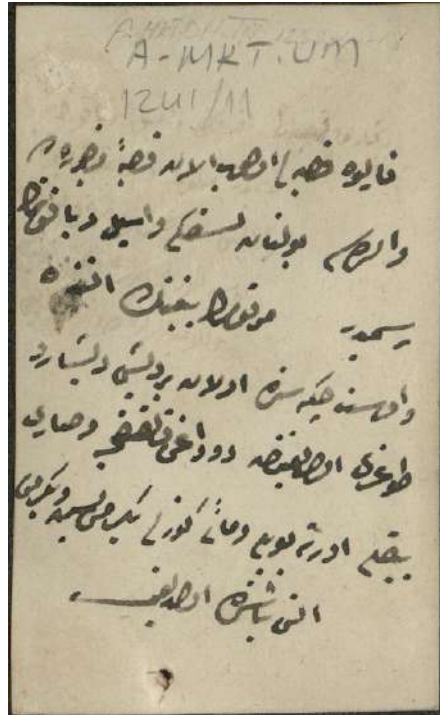
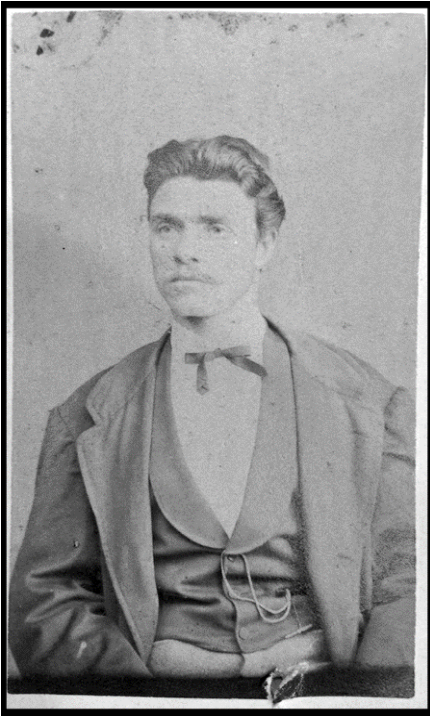

Иллюстрация 1. Доклад на Ахмед Хамди паша до великия везир Мидхат паша – 16/28 септември 1872 г. BOA, A.MKT.MHM, 442/41.3

*Илюстрация 2. Снимка на Васил Левски – лице и гръб.
BOA, A.MKT. UM, 1241/11.1*

*Илюстрация 3. Протокол от 1/13 ноември 1872 г. на специалната смесена комисия в София, начело с Мазхар паша.
BOA, A.MKT. UM, 1241/11.6*